

Grzegorz Pieszko

Ekonomiczno-społeczne aspekty przedsiębiorczości

Studia Prawnoustrojowe nr 27, 203-214

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Pieszko

Urząd Skarbowy w Jarosławiu

Ekonomiczno-społeczne aspekty przestępczości

Przestępczość towarzyszy życiu społecznemu od jego początków – występuje w każdym społeczeństwie i na każdym etapie rozwoju, niezależnie od jego struktury, ustroju czy okresu historycznego¹. Niewątpliwie jest konsekwencją wielu zjawisk społeczno-ekonomicznych i podlega nieustannym zmianom². Bez względu na to, czy to nam się podoba, czy nie – to stały komponent życia społecznego.

Poziom przestępczości kreowany jest przez wiele elementów o niejednorodnym charakterze. Wśród nich nader często pojawia się sytuacja społeczno-ekonomiczna sprawcy. Wyniki statystyk (nie tylko polskich) wydają się potwierdzać tezę o istnieniu związku między uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi a poziomem przestępczości³. Jak podkreśla Maria Szczepaniec, w opracowaniach dotyczących tematyki *law and economics* „poziom przestępczości zasadniczo wyjaśniany jest przez badanie, w jaki sposób zmiany w kosztach i zyskach z działalności przestępczej wpływają na podjęcie decyzji o popełnieniu przestępstwa. Zgodnie z tezą ekonomicznej teorii przestępczości jednostka będzie skłonna popełnić czyn zabroniony, jeżeli oczekiwana użyteczność możliwa do uzyskania w wyniku zachowania przestępczego będzie wyższa od użyteczności wynikającej z zaangażowania się w zgodną z prawem działalność alternatywną”⁴.

Zarówno na przestępczość, jak i na zmiany w strukturze przestępczości mają wpływ takie elementy, jak stopień rozwoju gospodarczego, funkcjonujący w danym państwie ustrój społeczno-polityczny, postępujące uprzemysłowienie i urbanizacja, transformacje w strukturze ludnościowej związane z wiekiem członków społeczeństwa, migracje. Transformacje mogą dokonywać się w sposób ewolucyjny i następować przez dłuższy okres, mogą też pojawić się nagle jako wynik burzliwych

¹ D. Woźniakowska-Fajst, *Przestępczość dziś i jutro – stałość i zmienność struktury*, [w:] *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013, s. 11.

² Por. W. Klaus, I. Rzeplińska, D. Woźniakowska-Fajst, *Społeczny odbiór przestępczości*, [w:] *ibidem*, s. 343.

³ Por. M. Szczepaniec, *Kontrowersje wokół wpływu warunków ekonomicznych na poziom przestępczości*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, z. 4, s. 107.

⁴ *Ibidem*, s. 108.

i żywiołowych przemian zachodzących w określonej społeczności. Nasza ojczyzna w czasie swojej ponadtysiącletniej historii doświadczała wielu chwil przełomowych, których następstwem było zmniejszanie lub nasilanie się skali przestępczości w kraju. Okresy wojen, rozbiorów czy odzyskiwania niepodległości zawsze wiążą się z budowaniem nowych warunków funkcjonowania społeczeństwa, które rzutują na odmienne zaznaczanie norm wymagających ochrony⁵.

Przeobrażenia w przestępczości są w sposób naturalny powiązane z procesami zmian społecznych. W roku 1989 transformacja ustrojowa przyniosła w Polsce zmiany w zakresie nasilenia i charakteru, jak również społecznego postrzegania przestępczości. W jej wyniku analizę uwarunkowań przestępczości we współczesnej Polsce można zrealizować, opierając się o tych samych komponentach, do których sięgają kryminolodzy opisujący przestępczość w społeczeństwach ponowoczesnych: nierówności i wykluczenie społeczne, zmiany kulturowe będące efektem procesów globalizacyjnych, rewolucja technologiczna i informatyczna⁶.

Analizując wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na wymiar przestępczości w przestrzeni małych społeczeństw – powiatów, należałoby przyjrzeć się systemowi zmian zachodzących globalnie w naszym kraju. Należy przy tym wziąć pod uwagę zmiany, do których doszło w państwach postkomunistycznych. W Polsce wymiar zmian społecznych jest z tego powodu dużo szerszy niż w innych krajach Europy Zachodniej. Trzeba zatem rozważyć przemiany polityczne, którym towarzyszyły procesy destabilizujące i dezintegracyjne, zmiany ustrojowe z przejściem od ustroju komunistycznego do demokratycznego. Kolejne modyfikacje dotyczyły systemu gospodarczego, struktury własności i pojawienia się strukturalnego bezrobocia⁷. W nowych uwarunkowaniach wiele grup społecznych doznało ekonomicznej degradacji, nastąpiła zmiana hierarchii i powstały nowe grupy społeczne⁸. Dostrzegalne są również zmiany kulturowe. Z jednej strony wciąż okazuje się trwały system reguł kulturowych (wartości i norm) ukształtowanych w minionych czasach, z cechami charakterystycznymi dla umysłowej konstelacji zwanej *homo sovieticus*⁹, na który składają się: poparcie dla egalitaryzmu, podejrzliwość i „bezinteresowna zażyłość”¹⁰ w stosunku do tych, którym powodzi się lepiej, jak też akceptacja postaw roszczeniowych. Z drugiej strony kształtuje się inna kultura, „stanowiąca funkcjonalny wymóg nowych instytucji demokratycznych i kapitalistycznych”¹¹. Nowy sys-

⁵ K. Buczkowski, *Stan przestępczości w Polsce od roku 1918 do współczesności*, [w:] *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości...*, s. 33 i n.

⁶ A. Kossowska, *Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*, [w:] *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości...*, s. 73 i n.

⁷ G. Pieszko, *Społeczeństwo polskie w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2009, nr 56, s. 187 i n.

⁸ Por. G. Pieszko, *Zjawisko fałszowania dokumentów na przykładzie regionu podkarpackiego w latach 1990–2005. (Studium kryminologiczno-kryminalistyczne)*, Kraków 2012, s. 36.

⁹ Patrz J. Tischner, *Polski młyn*, Kraków 1991.

¹⁰ M. Marody, *Antynomie społecznej podświadomości*, „Odra” 1987, nr 1, s. 4–9.

¹¹ P. Sztompka, *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000, s. 55.

tem przynosi ze sobą radykalnie inne wymagania kulturowe, oparte na „cnotach republikańskich” i „kulturze obywatelskiej” z prymatem jednostki jako wartości naczelnej, z poszanowaniem jej praw, aktywności i gotowości do udziału w życiu publicznym, co wymaga z kolei pewnej dozy lojalności wobec władzy i zaufania do instytucji publicznych (władza działa w ramach prawa i na mocy prawa – przez co jej decyzje są dla obywatela przewidywalne i wyraziste). Oczywiście, nie wszyscy ludzie są „kulturowo przygotowani” i zdolni do działania w tym nowym „kontekście organizacyjnym”. Tylko nieliczni osiągnęli, jak pisze Piotr Sztompka, wymaganą przez cywilizację zachodnią, kapitalistyczną i demokratyczną „kompetencję cywilizacyjną”¹².

Podstawowym zagadnieniem w dyskusji o zależnościach pomiędzy położeniem ekonomicznym a przestępczością jest niejednoznaczny wynik analiz wspomnianego problemu. Istnieją bowiem dane stwierdzające, że słabsze wyniki ekonomiczne determinują spadek poziomu przestępczości, zaś inne negują funkcjonowanie takich zależności. Jednak istnieją badania jednoznacznie potwierdzające intensyfikację przestępczości w sytuacji spadku poziomu sytuacji materialnej. Zapewne czynniki ekonomiczne stanowią element determinujący rozwój pewnych rodzajów przestępstw, a nie przestępczości w ogóle¹³. Dlatego też należy postawić pytanie, czy rzeczywiście sytuacja ekonomiczna kształtuje poziom wskaźników przestępczości.

Społeczeństwo nigdy nie pozostaje w bezruchu – ulega permanentnym modyfikacjom i przekształceniom. Zmiany demograficzne, czyli liczebności, płci, struktury wiekowej, jak też ruchy migracyjne są związane z gospodarką, systemem władzy, edukacją, ochroną zdrowia, religią, przestępczością. Zła sytuacja gospodarcza może przekładać się na przestępczość m.in. poprzez wzrost bezrobocia. Należy zaznaczyć, że bezrobocie – naturalnie powiązane z gospodarką – ma różny wymiar. Odnotowujemy bezrobocie strukturalne, koniunkturalne, długofalowe, fikcyjne¹⁴. Ze względu na czynniki społeczno-demograficzne, takie jak: płeć, wiek czy poziom wykształcenia osób dotkniętych bezrobociem, różne mogą być relacje i wpływ na działalność przestępczą. Z analizy statystyk policyjnych wynika, że największe nasilenie przestępczości występuje wśród populacji osób w wieku do lat trzydziestu, z których połowa to osoby bezrobotne¹⁵. W sytuacji długotrwałego pozostawania bez pracy rodzi się poczucie wykluczenia, niesprawiedliwości, wreszcie brak nadziei na znalezienie legalnego źródła dochodów¹⁶. Na podstawie badań można stwierdzić, że bezrobocie w większym stopniu aktywuje przestępczość przeciwko mieniu niż

¹² Ibidem, również idem, *Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies*, „Zeitschrift für Soziologie” 1993, nr 2, s. 35–95.

¹³ Por. M. Szczepaniec, op. cit., s. 108.

¹⁴ A. Kiersztyn, *Czy bieda czyni złodzieja? Związki między bezrobociem, ubóstwem a przestępczością*, Warszawa 2008, s. 37.

¹⁵ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Warszawa 2005, s. 55.

¹⁶ J.J. Sztudynger, M. Sztudynger, *Ekometryczne modele przestępczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003, nr 3, s. 129.

z użyciem przemocy¹⁷. Jednak wzrost bezrobocia w różny sposób może wpływać na poszczególne grupy społeczne w kierunku zmniejszania lub zwiększania ich aktywności kryminalnej. Na tej płaszczyźnie należy nakreślić cztery charakterystyczne relacje pomiędzy bezrobociem a przestępczością.

1. Niektórzy sprawcy łączą pracę zawodową z aktywnością przestępczą, choć legalna praca stanowi dla nich jedynie kamuflaż. W tym przypadku rozwój bezrobocia może wpływać na ograniczanie aktywności w „szarej strefie”, bowiem legalna praca daje poczucie bezpiecznej aktywności przestępczej.

2. Jest szereg przestępstw możliwych do popełnienia jedynie w sytuacji pracy zawodowej, np. łapówki przyjmowane przez urzędników, kradzieże pracownicze. W tych przypadkach wzrost bezrobocia będzie raczej hamował liczbę przestępstw wskazanego typu, niż je powiększał.

3. Szczególnie wśród młodej społeczności występuje alternatywa: praca lub aktywność przestępcza. Jeżeli występuje brak pracy, taki element ułatwia podjęcie decyzji o osiąganiu dochodów z nielegalnych źródeł. W takim ujęciu bezrobocie powodować może wzrost przestępczości.

4. Istnieją osoby, dla których bezrobocie jest czynnikiem neutralnym. To kategoria ludzi, dla których legalna praca jest czymś anormalnym. Dla nich brak pracy to swego rodzaju styl życia, a działalność przestępcza jest formą zarobkowania. W tej płaszczyźnie bezrobocie będzie bez wpływu na formowanie poziomu przestępczości¹⁸.

Analizując literaturę przedmiotu, wyodrębnić można tezę, według której w okresie recesji występuje wysoki poziom przestępczości przeciwko mieniu, a niski przeciwko osobie, natomiast w czasie prosperity (hossy gospodarczej) nasila się zjawisko wysokiego poziomu przestępstw przeciwko osobie i niskiego przeciwko mieniu¹⁹.

Oprócz bezrobocia przestępczość generują także inne czynniki ekonomiczne: bieda, poziom i dynamika oraz zróżnicowanie dochodów, które bezpośrednio wpływają na polaryzację między osobami pozostającymi bez pracy a pracującymi oraz tempo rozwoju gospodarczego²⁰.

Ubóstwo już od dawna było traktowane jako źródło działań przestępczych. Jak podkreślał Alain Peyrefitte, „przestępstwo to dziecko nędzy”²¹. Części polskiego społeczeństwa zależności między ubóstwem a przestępczością wydają się oczywiste. Mimo że występują one faktycznie, to warto zaznaczyć, iż bieda nie jest kluczowym determinantem powodującym popełnianie czynów karalnych. Tymczasem społeczeństwo obawia się ludzi ubogich jako grupy, ponieważ postrzega ich z założenia

¹⁷ M. Szczepanec, op. cit., s. 110.

¹⁸ J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 248.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ J.J. Sztudynger, M. Sztudynger, op. cit., s. 128–129.

²¹ A. Peyrefitte, *Wymiar sprawiedliwości. Między ideałem a rzeczywistością*, Warszawa 1987, s. 246.

jako niebezpiecznych i kłopotliwych. W efekcie działania skierowane dla tej grupy koncentrują się bardziej na kontroli jej jako niebezpiecznej populacji niż zapewnieniu nieodzownego wsparcia i pomocy²².

Emanacja wzrostu nierówności w dochodach, podyktowana poziomem bogactwa, zasobności majątkowej poszczególnych osób, nie powoduje wzrostu przestępczości wśród osób zamożnych, ale ma wpływ na wyższą przestępczość wśród uboższej warstwy społeczeństwa. Taka sytuacja tworzy bowiem pewną dostrzegalną zależność – otóż jeżeli tylko niewielki procent ludzi uzyskuje bardzo wysokie dochody, a większość społeczeństwa ma dużo niższe dochody, to wzrasta podatność owej większości na dokonywanie przestępstw²³.

Religia jako system wspólnych wierzeń i rytuałów może konfliktować albo integrować społeczeństwo, inicjować zmiany społeczne bądź je hamować, w różnym stopniu wpływając na funkcjonowanie ludzi i ich zachowania. Po przeanalizowaniu informacji i statystyk dotyczących praktykowania religijnego (*dominantes*²⁴) i poziomu przestępczości za rok 2010 można wskazać pewne prawidłowości. Okazuje się, że poziom przestępczości jest najniższy tam, gdzie poziom praktyk religijnych wyrażających się uczęszczaniem na msze jest najwyższy. Najwięcej wiernych Kościoła katolickiego uczęszcza na msze w diecezjach: tarnowskiej (70,5%), rzeszowskiej (66,8%) i przemyskiej (61,9%)²⁵. Województwo podkarpackie obejmujące te trzy diecezje jest najbezpieczniejszym regionem w Polsce. W województwie tym popełnianych jest najmniej takich przestępstw (w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców), jak zabójstwa, kradzieże oraz przestępstwa związane z uszczerbkiem na zdrowiu²⁶. Natomiast w zabójstwach i przestępstwach związanych z uszczerbkiem na zdrowiu przodują województwa: lubuskie, pomorskie, zachodniopomorskie, łódzkie i warmińsko-mazurskie. Porównując statystyki uczestnictwa w praktykach religijnych są to województwa, w których występuje najmniejsza frekwencja na mszach. Dla przypomnienia: najniższą frekwencję odnotowano w diecezjach: szczecińskokamińskiej (25,4%), koszalińsko-kołobrzeskiej (27,1%) i łódzkiej (27,3%)²⁷. W literaturze możemy się także spotkać z poglądem, iż wiara nie przekłada się na zachowania moralne. Świadczą o tym m.in. dane dotyczące tego, iż wśród osadzo-

²² W. Klaus, *Relacje między biedą i wykluczeniem społecznym a przestępczością*, [w:] *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości...*, s. 103 i n.

²³ J.J. Sztudynger, M. Sztudynger, op. cit., s. 133.

²⁴ Zgodnie z uchwałą Konferencji Episkopatu Polski, co roku przeprowadzane są badania niedzielnych praktyk religijnych (*dominantes* i *communicantes*). Wskaźnik *dominantes* oblicza się dla każdej parafii jako odsetek wiernych uczęszczających na niedzielą mszę św. w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, zob. [online] <www.iskk.pl/kosciolnawiecie/63-dominantes.html> (dostęp: 30.06.2014).

²⁵ Zob. [online] <www.ekumenizm.pl/content/article/20110720161849303.htm> (dostęp: 30.06.2014).

²⁶ G. Pieszko, *Przestępstwa fałszowania dokumentów na tle przestępczości ogółem w województwie podkarpackim w latach 1999–2010*, „Studia Prawnoustrojowe” 2013, nr 19, s. 152.

²⁷ Zob. [online] <www.ekumenizm.pl/content/article/20110720161849303.htm> (dostęp: 30.06.2014).

nych za przestępstwa procent ateistów jest mniejszy niż procent ateistów w społeczeństwie²⁸.

Przy próbie wyjaśniania wpływu zmian społeczno-ekonomicznych na przestępczość należy wziąć pod uwagę szereg zmian w systemie gospodarczym, kryzysy ekonomiczne przeplatające się z okresami dobrej koniunktury gospodarczej, procesy unifikacji europejskiej, rozszerzanie się Unii Europejskiej, proces globalizacji, procesy industrializacji i urbanizacji. Jeżeli ekonomiczne komponenty wpływają na wszystkie niemal przejawy społecznej aktywności, musi istnieć związek między nimi a przestępczością. Warunki, napięcia ekonomiczne mogą kreować pewne sytuacje, często sytuacje stresujące, które implikować mogą czynny przestępne²⁹. Początkowo analizy relacji między przekształceniami ekonomiczno-społecznymi a zmianami w przestępczości wskazywały na istnienie związku przyczynowego, ale obecnie teza ta nie jest tak jednoznaczna. Można jedynie bezsprzecznie mówić o korelacji między zespołem różnych czynników, również nieekonomicznych, a niektórymi formami przestępczości.

Dobra sytuacja gospodarcza, okres dobrej koniunktury wpływać może zarówno na wzrost, jak i na zmniejszanie się liczby czynów niedozwolonych. Wzrost ilości dóbr różnego typu, które mogą stać się obiektem kradzieży lub wandalizmu, może powodować efekt okazji. W sytuacji potrzeby zwiększenia ilości czasu pracy pracujący więcej godzin spędzają poza domem, zmieniają styl swoich przyzwyczajeń – pojawić się może zatem więcej sposobności do przestępstw przeciwko osobie. Te elementy mogą wpływać na większą liczbę czynów prawnie niedozwolonych. Natomiast zwiększenie alternatywy legalnej, dobrze płatnej pracy niweluje chęć popełniania czynów nielegalnych, np. kradzieży czy oszustw. W tym przypadku pojawia się element motywacyjny, ograniczający liczbę przestępstw³⁰.

W literaturze przedmiotu brak dowodów na istnienie związku między poziomem przestępczości a poziomem uprzemysłowienia, natomiast akcentowany jest silny związek między poziomem przestępczości a ruchliwością przestrzenną ludności, rozmiarami migracji³¹. Umiędzynarodowienie przestępczości powoduje nasilenie się przestępczości zorganizowanej, zmieniają się sposoby popełniania przestępstw: przemyt, oszustwa podatkowe, przestępstwa gospodarcze, produkcja narkotyków, fałszywych pieniędzy, broni, prostytutka, „pranie brudnych pieniędzy”, przestępstwa celne, korupcja³². Zmieniająca się struktura przestępczości, formy i sposoby jej popełniania wskazują na rzeczywiste zmiany w tym zjawisku, wiążące się ze przeobrażeniami struktury społecznej oraz struktury normatywnej i hierarchii wartości w społeczeństwie.

²⁸ Ibidem.

²⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, op. cit., s. 245.

³⁰ Ibidem, s. 246.

³¹ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 roku*, Warszawa 2011, s. 365.

³² Ibidem.

Analizę wpływu czynników społeczno-ekonomicznych na przestępczość przeprowadzono w oparciu o dane z powiatu jarosławskiego³³.

Tabela 1

**Przestępstwa stwierdzone wg wybranych kwalifikacji prawnych
w latach 2004–2013 w powiecie jarosławskim**

Kwalifikacja	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Zabójstwo	1	4	2	0	0	1	0	1	1	0
Zgwałcenie	4	5	6	1	4	4	3	6	4	1
Uszczerbek na zdrowiu	41	32	28	33	34	28	31	33	35	38
Bójka lub pobicie	40	42	52	58	43	24	36	39	33	26
Rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze	41	28	17	24	29	24	35	33	41	40
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	127	111	105	116	110	81	105	112	114	105
Kradzież cudzej rzeczy	428	382	414	371	303	243	247	305	399	265
Kradzież z włamaniem	332	302	273	224	219	174	170	195	244	237
Falszerstwa	134	114	246	122	58	87	124	86	110	107
Przestępstwa przeciwko mieniu	894	798	933	717	580	504	541	586	753	609
Przestępstwa drogowe	833	614	632	491	486	482	419	445	427	482
Przestępstwa pozostałe	908	808	957	786	994	646	890	822	717	620
Ogółem	2762	2331	2627	2110	2070	1713	1955	1965	2011	1816

Źródło: Dane statystyczne pozyskane z Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie (opracowanie własne).

Czyny zabronione typu: zabójstwo, zgwałcenie, bójka lub pobicie, rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze należą do najcięższych gatunkowo przestępstw, do deliktów *sensu largo* przeciwko życiu i zdrowiu. W powiecie jarosławskim ich liczba na przestrzeni analizowanych lat wahała się powyżej stu przypadków rocznie (od 127 w 2004 do 105 w 2013). Jedynie w roku 2009 ilość takich czynów spadła do poziomu 81. Przestępstwa występowały w sposób ciągły, nie wykazując żadnych zdecydowanych trendów czy znaczących odchyśleń.

Czyny zabronione typu: kradzież cudzej rzeczy, kradzież z włamaniem, fałszerstwa zakwalifikowano do przestępstw *sensu largo* przeciwko mieniu. Przestępstw takich było znacznie więcej niżeli przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Ich liczba począwszy od roku 2004 zmniejszyła się z 894 do 504 w roku 2009 r. W kolejnych latach ta malejąca tendencja odwróciła się i stopniowo następował wzrost. W 2013 r. odnotowano 609 takich przypadków.

Przestępstw drogowych nie analizowano pod kątem wpływu czynników społeczno-ekonomicznych na wymiar przestępczości rejestrowanej, gdyż uznano, że na tego typu czyny nie mają wpływu analizowane elementy statystyczne.

³³ Powiat jarosławski jest położony w południowo-wschodniej Polsce w województwie podkarpackim.

Liczba przestępstw ogółem zmniejszyła się z 2762 przestępstw w 2004 r. do 1816 w 2013 r. Proces ten nie miał charakteru liniowego opadania. Trzeba stwierdzić, że najmniej deliktów statystyki policyjne zanotowały w 2009 r. – tylko 1713.

Tabela 2
Wskaźniki wykrywalności w poszczególnych kategoriach przestępstw w latach 2004–2013 w powiecie jarosławskim (%)

Kwalifikacja	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Zabójstwo	100	100	100	–	–	100	–	100	100	–
Zgwałcenie	100	80	66,7	0,0	100	75,0	100	16,7	75,0	100
Uszczerbek na zdrowiu	90,2	96,9	100	90,9	97,1	96,4	90,3	90,9	85,7	81,6
Bójka lub pobicie	97,5	90,5	84,6	82,8	79,5	95,8	80,6	89,7	87,9	80,8
Rozbój, kradzież rozbójnicza, wymuszenie rozbójnicze	65,9	64,3	64,7	62,5	79,3	66,7	91,4	67,6	85,4	85,0
Kradzież cudzej rzeczy	37,4	39,1	38,2	41,1	39,9	36,8	43,0	47,7	50,6	43,1
Kradzież z włamaniem	40,5	38,8	40,4	36,2	36,4	23,6	42,9	34,5	40,1	46,1
Falszerstwa	87,8	82,2	86,5	87,7	92,0	84,0	96,7	94,1	88,1	85,9
Przestępstwa drogowe	99,5	99,8	99,7	100	100	100	99,5	100	99,8	99,8
Ogółem przestępstwa	78,6	77,4	78,2	76,4	79,6	75,9	82,9	79,2	77,7	77,3

Źródło: Dane statystyczne pozyskane z Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie (opracowanie własne).

Wykrywalność przestępstw ogółem w powiecie jarosławskim ukształtowała się na poziomie powyżej 75,9% (najniższa wykrywalność miała miejsce w roku 2009). Demaskowanie sprawców zabójstw, zgwałceń wahało się na poziomie wyższym niż przestępstw kradzieży czy rozbójów i było uzależnione od rodzaju popełnianych czynów zabronionych. Trudno uchwycić jakiegokolwiek zależności pomiędzy stopniem wykrywalności przestępstw a elementami takimi jak: liczba mieszkańców, liczba bezrobotnych, stopień bezrobocia czy stopień wzrostu przychodów społeczeństwa powiatu jarosławskiego.

Tabela 3
Informacje statystyczne dotyczące powiatu jarosławskiego (stan na dzień 31 XII 2013)

Lata	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba mieszkańców ogółem	122 767	122 577	122 202	122 061	122 031	122 051	122 894	122 677	122 414	122 227
Liczba bezrobotnych zarejestrowanych ogółem	10 091	10 063	9 569	8 663	7 651	9 515	9 505	9 684	10 176	10 044
Liczba bezrobotnych z prawem do zasiłku	862	826	733	646	1 131	1 558	1 379	1 332	1 701	880
Stopa bezrobocia rejestrowanego	19,8%	19,8%	18,7%	16,9%	15,0%	18,7%	18,5%	18,6%	19,4%	19,2%

Źródło: Dane statystyczne pozyskane z Głównego Urzędu Statystycznego (opracowanie własne).

Według przedstawionych danych w latach 2004–2013 w powiecie jarosławskim liczba mieszkańców oscylowała powyżej 122 tys. W latach 2004–2008 zmalała o 736 osób, następnie w roku 2009 wzrosła o 20 osób w stosunku do roku 2008. W 2010 r. nastąpił dynamiczny wzrost do 122 894. Kolejne trzy lata to stopniowy regularny spadek liczby mieszkańców do 122 227. Ogólny bilans wskazuje, iż w okresie 2004–2013 w powiecie jarosławskim ubyło 540 mieszkańców.

Zestawiając informacje dotyczące liczby mieszkańców z danymi o przestępstwach (por. 3 i 1), można zauważyć, iż liczba mieszkańców zmniejszała się podobnie jak liczba przestępstw ogółem, liczba przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz przestępstw przeciwko mieniu. Jednak trudno znaleźć jakieś zależności natury przyczynowo-skutkowej, bowiem ilość przestępstw nie odzwierciedla spadków liczby mieszkańców i na odwrót, np. w roku 2008 mieszkańców powiatu było najmniej, natomiast najmniejszą liczbę przestępstw zanotowano w roku 2009.

Liczba zarejestrowanych bezrobotnych na przestrzeni lat 2004–2013 zmieniała się. W latach 2004–2008 ubyło 2 440 bezrobotnych (2004 – 10 091, 2008 – 7 651), następnie liczba ta stopniowo zwiększała się, by w roku 2013 przyjąć wartość 10 044. Konfrontując powyższe dane z liczbą przestępstw stwierdzonych ogółem, przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, przestępstw przeciwko mieniu, można dostrzec pewne podobieństwa. W latach 2004–2008/2009 zauważyć można tendencję spadkową wszystkich mierników, a w okresie 2009–2013 tendencję zwyżkową liczby przestępstw przeciwko mieniu oraz liczby bezrobotnych.

Pomoc osobom bezrobotnym w postaci zasiłku w powiecie jarosławskim w latach 2004–2012 systematycznie się zwiększała. Liczba bezrobotnych z prawem do zasiłku miała tendencję wzrostową. W 2004 r. bezrobotnych z prawem do zasiłku było 862, a w 2012 r. aż 1 701. W 2013 r. liczba bezrobotnych pobierających zasiłki zmalała do 880. Zestawiając powyższe informacje z liczbą stwierdzonych przestępstw o różnych kwalifikacjach prawnych, nie widać zależności ani klarownego wpływu liczby bezrobotnych z prawem do zasiłku na ilość popełnianych przestępstw. Na liczbę bezrobotnych z prawem do zasiłku miały wpływ fundusze pomocowe oraz interwencjonizm państwa.

Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2008 w powiecie jarosławskim powolnie opadała: od 19,8% w 2004 r. do 15% w 2008 r., następnie tendencja ta zmieniła się i zaczęła wzrastać od 18,7% w 2009 r. do 19,2% w 2013 r. Jedynie w latach 2007–2008 stopa bezrobocia rejestrowanego w powiecie jarosławskim spadła poniżej 18%, podczas gdy liczba przestępstw ogółem, przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz przestępstw przeciwko mieniu utrzymywała się na relatywnie, względem innych analizowanych lat, wysokim poziomie. W okresie 2004–2008 stopa bezrobocia miała tendencję spadkową, podobnie jak liczba stwierdzonych przestępstw. W kolejnych latach 2009–2013 orientacja odwróciła się i stopa bezrobocia rejestrowanego zaczęła wzrastać, co również rzutować mogło na symptomatyczny wzrost przestępczości.

Tabela 4

**Informacje dotyczące liczby złożonych zeznań podatkowych
w podziale na wykazane kwoty dochodu w latach 2004–2013**

Lata	Ilość zeznań złożonych			Liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu do 10 000 zł, zerowym dochodem lub stratą		Liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu od 10 001 zł, do 80 000 zł		Liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu powyżej 80 001 zł	
	ogółem	indywidualnie*	wspólnie*	indywidualnie*	wspólnie*	indywidualnie*	wspólnie*	indywidualnie*	wspólnie*
2013	58 153	42 584	15 569	11 520	1 041	30 365	12 516	699	2 012
2012	58 816	43 123	15 693	13 029	1 097	29 453	12 719	641	1 877
2011	58 559	42 857	15 702	16 190	1 212	26 603	12 727	640	1 763
2010	58 663	43 229	15 433	18 168	1 365	24 495	12 545	566	1 523
2009	58 118	42 756	15 362	19 519	1 513	22 708	12 552	529	1 297
2008	57 871	42 580	15 291	21 516	1 792	20 573	12 438	491	1 061
2007	56 585	41 445	15 140	23 735	2 530	17 338	11 925	372	685
2006	56 414	41 469	14 945	24 459	3 028	16 664	11 388	346	529
2005	53 979	37 058	16 921	23 515	3 382	13 308	13 090	235	449
2004	53 977	37 272	16 705	24 145	3 394	12 944	12 862	183	449

* liczba zeznań podatkowych złożonych indywidualnie lub przez osoby samotnie wychowujące dzieci

Źródło: Dane statystyczne pozyskane z Urzędu Skarbowego w Jarosławiu (opracowanie własne).

W kategorii rozliczeń podatkowych analizą objęto dane dotyczące lat 2004–2013 w kilku typach zeznań: złożonych ogółem, indywidualnie i wspólnie; z wykazaną kwotą dochodu do 10 000 zł, zerowym dochodem lub stratą; z wykazaną kwotą dochodu od 10 001 do 80 000 zł; z wykazaną kwotą dochodu powyżej 80 001 zł. Na przestrzeni badanych lat nastąpiło zwiększenie liczby złożonych zeznań o 4 176 (w 2004 r. było 53 977 zeznań, natomiast w 2013 r. – 58 584), przy czym więcej osób rozliczało się indywidualnie, mniej natomiast opodatkowywało się wspólnie. O ponad połowę zmniejszyła się liczba indywidualnych zeznań z wykazaną kwotą dochodu do 10 000 zł (w 2004 r. – 24 145 zeznań, a w 2013 r. – 11 520) i ponad trzykrotnie zmniejszyła się liczba takich zeznań złożonych wspólnie (w 2004 r. – 3 394, w 2013 r. – 1 041). Ponadto znacznie zwiększyła się liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu od 10 001 do 80 000 zł – indywidualnych o 17 421. Porównując lata 2004 i 2013, spadła liczba zeznań wspólnych z 12 862 w 2004 r. do 12 516 złożonych w 2013 r. W grupie zeznań z wykazaną kwotą dochodu powyżej 80 001 zł, liczba indywidualnych wzrosła z 183 w 2004 r. do 699 w 2013 r., a wspólnych z 449 w 2004 r. do 1 012 w 2013 r.

Na podstawie przeprowadzonej analizy danych można stwierdzić, że:

1) wzrost liczby składanych zeznań podatkowych świadczy o tym, iż więcej osób uzyskuje przychody, w związku z którymi jest zobowiązana do rozliczania się z organami podatkowymi;

2) w okresie 2004–2013 zmniejszyła się liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu do 10 000 zł, zerowym dochodem lub stratą, a to oznacza, że coraz mniej jest osób z najniższymi przychodami;

3) w latach 2004–2013 zwiększyła się liczba zeznań z wykazaną kwotą dochodu od 10 001 do 80 000 zł i dochodu powyżej 80 001 zł, a zatem społeczeństwo powiatu jarosławskiego deklaruje wyższe przychody.

Przedstawione powyżej dane ukazujące deklarowanie wyższych przychodów mogą upoważniać do postawienia tezy o stopniowym bogaceniu się społeczeństwa na terenie powiatu jarosławskiego. Oczywiście jest to jedynie próba zdiagnozowania zaistniałej sytuacji, bez głębszego wnikania w czynniki makro- i mikroekonomiczne.

Poddając próbie porównania dane o złożonych zeznaniach podatkowych w podziale na wykazane kwoty dochodu do przestępstw stwierdzonych w powiecie jarosławskim w latach 2004–2013 (por. tab. 1 i 4), można stwierdzić, że wzrosła liczba zeznań ogółem oraz zeznań z wykazaną kwotą dochodu od 10 001 do 80 000 zł i powyżej 80 001 zł i z tym ze stopniowym wzrostem przychodów społeczeństwa zauważalny jest trend zmniejszania się liczby przestępstw ogółem (w 2004 r. – zarejestrowano 2762 przestępstwa, w 2013 r. – 1816 przestępstw) i liczby przestępstw przeciwko mieniu (w 2004 r. – odnotowano 894 przestępstwa, w 2013 r. – 609 przestępstw). Można więc wysnuć wnioski, że wzrost przychodów społeczeństwa ma wpływ na zmniejszanie się liczby przestępstw ogółem i przestępstw przeciwko mieniu.

Badania przeprowadzone zostały w oparciu o dane z Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie informujące o ilości przestępstw stwierdzonych i stopniu wykrywalności na terenie powiatu jarosławskiego, danych demograficznych z GUS ukazujących liczbę mieszkańców powiatu jarosławskiego na przestrzeni lat, liczbę bezrobotnych, stopień bezrobocia rejestrowanego, danych z Urzędu Skarbowego w Jarosławiu ukazujących „zamożność” mieszkańców. Analiza miała na celu porównanie poziomu przestępczości w poszczególnych latach z liczbą ludności, stopą bezrobocia oraz ilością i jakością złożonych zeznań podatkowych (kreujących zamożność społeczeństwa). Na podstawie przeprowadzonych porównań należy stwierdzić, że przemiany społeczno-ekonomiczne nie determinują w zauważalny sposób zmian w zjawisku przestępczości. Istnieją jednak zależności potwierdzające istnienie korelacji między pewnymi zmianami społeczno-ekonomicznymi a zmianami w częstotliwości występowania pewnych rodzajów przestępstw w określonych odciśnięciach czasowych.

Należy przy tym pamiętać, że pod danymi statystycznymi kryją się także sytuacje życiowe poszczególnych osób, a często ich rodzin, niekoniecznie związane z czynnikami społeczno-ekonomicznymi – to element czysto ludzki. Mając na względzie, że analizie poddano tylko kilka czynników (liczba mieszkańców, osób bezrobotnych, bezrobotnych z prawem do zasiłku, stopień bezrobocia, liczba złożonych zeznań podatkowych) nie wszystkie zależności zostały uchwycone. W świetle powyższych rozważań można uznać, że sytuacja społeczno-ekonomiczna może być

czynnikiem wpływającym na działalność przestępczą. Problematiczny pozostaje aspekt właściwej interpretacji, tj. uchwycenia empirycznych zależności między omawianymi wyżej czynnikami.

Na podstawie przedstawionych i analizowanych parametrów można stwierdzić, że określone czynniki społeczno-ekonomiczne i liczba przestępstw w mierzonej próbie pozostają ze sobą w korelacjach, jednak dokładne zbadanie zachodzących zależności przyczynowych jest trudne do jednoznacznego wyjaśnienia. Opierając się na badaniach prezentowanych w literaturze fachowej i dokonanej analizie wpływu zależności, można wysnuć wnioski, że optymistyczny skutek w zakresie zapobiegania przestępczości niosą ze sobą tylko takie formy działania, które nie są zorientowane ściśle na wsparcie sprawców czy ofiar, lecz te, którym towarzyszą również środki mające na celu redukcję nierówności dochodów oraz propagowanie spójności społecznej³⁴. Miarą tak zaplanowanych działań powinna być wydajniejsza resocjalizacja sprawców i poprawa struktury społeczeństwa. Dzięki temu osłabieniu ulegną możliwości czy też potrzeby przestępcze. Nie można zapominać, że choć rozwój strategii prewencyjnych może wpływać na redukcję nasilenia danego rodzaju przestępczości w określonych miejscach, to jednak zasadniczo nie ma on klarownego wpływu na zmniejszenie lub nasilenie przestępczości ogółem w skali całego kraju, ta bowiem zależy od bardzo wielu czynników³⁵.

Summary

Economic-social aspects of crime

Key words: law, economy, crime, society.

Crime accompanies social life from its beginnings – it occurs in every society and at every stage of development, regardless its structure, political system or historical period. Crime is undoubtedly a consequence of many social-economic phenomena being subject to continuous changes, therefore there are many controversies about the social-economic conditions' impact on the crime rate. The article's aim is to answer whether the crime rate found in the County of Jarosław is clearly affected by social-economic factors.

³⁴ W. Klaus, *Zapobieganie przestępczości – polityka społeczna przeciwdziałająca wykluczeniu społecznemu*, [w:] *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości...*, s. 149 i n.

³⁵ W. Klaus, A. Kossowska, *Skuteczność prowadzonych działań prewencyjnych, czyli co działa w praktyce*, [w:] *ibidem*, s. 195 i n.